

Stupka, Vladimír

Příspěvek ke studiu Aragonova rozchodu se surrealismem

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1956, vol. 5, iss. D3, pp. [5]-16

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108082>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

FF

VLADIMÍR STUPKA

PŘÍSPĚVEK KE STUDIU
ARAGONOVA ROZCHODU SE SURREALISMEM

Aragonova kniha *Pour un réalisme socialiste*, sborník pěti projevů autorových, pronesených v první polovině r. 1935, a doplněný ukázkami z projevů sovětských spisovatelů, bývá právem označována za dovršení Aragonova rozchodu se surrealismem. V té době již básník publikoval román *les Cloches de Bâle* (1934) a časopisecky řadu čísel ze sbírky *Hourra l'Oural* (1936). Obě tato díla považuje Aragon za zřetelný nástup nové cesty.¹ Neměně správný je soud, že tento Aragonův vývoj byl podmíněn a podnícen jeho účastí na sjezdu revolučních spisovatelů v Charkově v listopadu r. 1930, že tuto změnu utvrdila jeho účast na moskevském sjezdu sovětských spisovatelů r. 1934, stejně jako práce v organizačních útvech PCF a častý styk s dělnickou třídou Francie. Aragon sám doznává: „Vrátil jsem se ze Sovětského svazu a byl jsem jiný člověk. Přece však mi zbývalo přetít tisíce pout, jemných jako vlákna pavučiny. Našel-li jsem k tomu dosti síly, bylo to jen díky praktické činnosti sociální, do níž mne strhoval proletariát mé země... Po svém návratu už jsem nebyl autorem ‚Pařížského venkovana‘, ale ‚Rudé fronty‘...“²

Toto autorovo přiznání stejně jako vyčítavé hlasy jeho někdejších druhů surrealistů svědčí o tom, že proces Aragonova rozchodu se surrealismem nebyl jednoduchý. Abychom jej správně osvětlili, třeba jíti trochu dále do historie francouzského básnictví třicátých let našeho století, prošetřit postoj surrealistů ke skutečným společenským vývojem, k dělnickému hnutí, jeho cílům a metodám, studovat vztah surrealistů k pokrokovým silám uměleckým a k politicko-kulturnímu programu strany. Ukáže se nám tu zřetelná rozpačitost surrealistů, kteří s revolučními termíny rádi koketovali, ale méně ochotně je proměňovali v skutečnost politického boje a třídního zápasu.

Z nevyhraněného poetického anarchismu bez politického programu, kterým ve Švýcarsku a na sklonku první světové války hnutí Dada protestovalo proti současnému chaosu, se teprve v pařížské éře dadaismu (1920—1922) začínají projevovat důsledky sociálních střetnutí poválečných a nových skutečností společenských. I když se dadaisté i nadále střeží zaujmout k těmto faktům určité a pro ně závazné stanovisko, nemohou přejít mlčením zjištění, že buržoasie a její výkonná moc dočasně upevnily svůj politický vliv ve Francii. Dadaisté byli v jádře básnickou skupinou protiměšťáckou a odpor k buržoasním formám a náporu, jímž vládnoucí třída zabezpečovala své politické pozice ve sněmovně, je nutil vystoupiti z apolitické neutrality. Nešlo tu ovšem jen o přínos jejich básnické skupiny, jak v kritickém odstupu let přiznává zakladatel dadaismu Tristan Tzara, nýbrž též o navázání na pokrokové a protiměšťácké tradice vlastní novodobé francouzské poesii a patrné zvláště u Bau-

delaira, Lautréamonta a Rimbauda.³ „Dada, které vyšlo z válečného znechucení, nemohlo se udržet na svých závratných výšinách a proto r. 1922 uzavřelo svou činnost.“⁴ Stalo se tak i proto, že se ukázala neúnosnost protikladu dvou stanovisek v tom, jak hnutí Dada stavělo proti absurdnosti poválečného světa svou vlastní absurdnost libovůle a nelogičnosti v umění. Z této slepé uličky hledal východisko surrealismus — v jehož řadách se shledali někdejší stoupenci dadaismu — budováním nové básnické reality, která však nezbytně musela stavět svůj základ na člověku a společnosti.⁵

Poznamenání hmotným i duševním utrpením, které této generaci připravila světová válka, příslušníci surrealistické skupiny se od počátku stavějí naprosto záporně k civilizaci, která je poslala strádat a umírat na válečná pole a která nedovedla připravit lidstvu spravedlivější a snesitelnější řád společenský. Přesto se u nich projevuje v začátku přežitý formalismus, jenž má své kořeny v nezdravé izolaci básnického tvůrce od společnosti a pracujících mas. Tento stav trval tak dlouho, dokud si surrealisté neuvědomili nutnost zajistit člověku novou a širší svobodu překonáním noetických, právních a mravních norem, které vybudovala buržoasní společnost. Tu se po prvé surrealisté střetávají zásadně a v širším měřítku se soudobým společenským řádem. Unikají z něho úsilím rozšířit lidské vědomí o oblasti, které nejsou ovládnuty a tudíž ani deformovány rozumovou kontrolou. Freudova psychoanalýza, automatické psaní, studium a rozbor snů i halucinačních stavů a pod. jsou sice zdánlivě unikem z pout zešněrované poválečné společnosti, ale nejsou onou skutečností, kterou básníci hledají aplikací metod psychoanalytických. Útěk surrealistů spoléhá jenom na idealistické řešení, nedbá materiální skutečnosti a složitosti společenských vztahů. A přece je předznamenán tradiční oposicí měšťáka a umělce, znepokojovaného ve vrcholící éře imperialismu zostřenými formami třídního boje. Surrealisté začínají povlovně chápat, že je třeba radikálně přestavět svět a jeho řád. Svou aktivitu omezují surrealisté zprvu jenom na oblast uměleckého dění, snaží se o uvolnění lidské myšlení z tradičních pout gnoseologie pozitivistické, a bergsonovské. Prohlašují, že surrealismus není pouze novou básnickou metodou, nýbrž formou pronikavějšího poznání všeho neuvědomělého v člověku, co stojí v rozporu s běžnou logikou, filosofií, noetikou a buržoasním hodnocením mravním. Se strany surrealistů dochází k občasným výstřelkům, napadáním a porušováním společenských konvencí, ke skandalisování, cynickému znehodnocování a zesměšňování, které jejich původci chápou jako útok na buržoasní společenský řád a třídní morálku.⁶ Je hodno poznamenání, že za taková vybočení z mezí „společenské slušnosti“, připomínající bouřliváctví romantické mládeže právě před sto lety, surrealisté odmítají odpovědnost a vymlouvají se na halucinační stavy, v nichž přece člověk není plně odpovědný za své skutky před zákonem a jeho strážci.⁷

Surrealismus, který vychází z dialektiky dvou poznání, t. j. poznání racionálního a poznání snového, není prost idealistické zátěže. Jeho původní zásada nadřazenosti duševního světa nad hmotným lidstvím žene jej k úskalí, které si surrealisté sami připravili z protichůdných nebo apriorně se vylučujících posic hodnocení. Surrealisté touží po rozprostranění lidského myšlení a chápání rozbitím rozumového dozoru, usilují sblížit nebo ztotožnit oblast vědomého a podvědomého chápání věcí a lidí, ale jsou přitom přesvědčeni, že plně postačí rozbít pouta lidství jenom v duševní sféře. Teprve pak přijde na řadu oprava a úprava podmínek hmotného bytí, totiž společenského a eko-

nomického řádu. Empirické ověření použitých metod průzkumu v oblasti podvědomí ukázalo však surrealismu další nebezpečí jednak v individuálním chápání a podávání takto získaných zkušeností, na nichž se těžko podílí svědecká kontrola jiné osobnosti, jednak v nestálosti a neprůkaznosti materiálu čerpaného z oblasti tak proměnlivé a nestálé, kterou jakákoli z použitých metod nestačila uchránit zásahu rozumové korekce nebo stylisace při jejím fixování. Dodejme, že na tomto hledání a jeho metodě se nepodílejí všichni členové skupiny stejnou měrou a stejně ochotně či důvěřivě. Paul Eluard na př. jen zřídka kdy používal „automatického psaní“. Aragon uplatňoval velmi brzy své výhrady vůči některým surrealistickým metodám. Uváděl, že jsou mu neprůkazné, příliš individuální, podmíněné duševní svěžestí nebo únavou hledajícího nebo prošetřovaného jedince. „Napišete-li surrealistickou metodou nejasnosti, zůstanou z toho bez omluvy jen ony smutné nejasnosti.“⁸ Nepomůže ani zvláštní studijní kancelář surrealistu (Bureau de recherches surréalistes), fungující od r. 1924, kde se kolektivním úsilím a získáváním materiálu řeší problematika duševna a poznání oblasti pod prahem vědomí.

Roku 1924 vydává André Breton *První manifest surrealismu* a na sklonku téhož roku vychází první číslo revue *La Révolution surréaliste*. Termín „revoluce“, který je tu po prvé okázale spojen se surrealismem, má ovšem speciální surrealistické pojetí, jak o tom svědčí důležitý leták *Prohlášení z 27. ledna 1925*: „Jsme pevně rozhodnutí provést revoluci. Přilepili jsme slovo surrealismus ke slovu revoluce jen proto, abychom ukázali nezištný, nezaujatý a dokonce zoufalý rys této revoluce.“⁹ A dále: „Přistoupení k jakémukoliv revolučnímu hnutí předpokládá víru v možnost, že se toto hnutí stane skutečností. Bezprostřední skutečnost surrealistické revoluce nezáleží tolik v tom, aby cokoli změnila v přírodním či zdánlivém řádu věcí, jako spíš ve vytvoření duševního hnutí. Idea jakékoli surrealistické revoluce míří k hluboké podstatě a řádu myšlení. Směřuje k tomu, aby především vytvořila zcela nový mysticismus.“¹⁰ Je tedy, jak patrně, v prvé fázi revoluční činnosti surrealistu zaměřena výhradně na oblast psychologickou. Není tu ani stopy po myšlence revoluce společenské, rozbíjející starý a přežitý řád a budující novou společenskou celistvost.

Revoluční elán surrealismu pramení ovšem ze sociální skutečnosti, která podněcuje jejich protesty, hněv a odpor,¹¹ vybíjí se však jen v oblasti duševně estetické. Ani „silná“ slova, pronášená při různých demonstračních projevech, nebo část madridského projevu Aragonova z 18. dubna 1925¹² nepřekročila meze theoretické emfasy nebo zahrávání s termíny.

Příklon ke skutečnému politickému zaměření surrealistické aktivity nastává teprve na sklonku r. 1925 pod několikerým impulsem. Předně tu působila vnitropolitická situace, když Herriotův levicový politický kartel vystřídal reakční vládní souřadnosti. Francie vedla válku v Maroku a surrealisté sympatisovali s Abd-el-Krimem. Francouzská koloniální politika utužila režim v Indočíně a surrealisté jsou plni obdivu k orientální moudrosti, zatím co „logická Evropa drtí neustále duševno pod údery svých kladiv“.¹³ Sovětský svaz se nepodařilo zdolat intervencí a navzdory všem předpovědím „zasvěcených“ buržoasních odborníků národohospodářských se nezhroutil v ekonomické krizi. To vše vedlo k citelnému sblížení surrealismu se skupinou levicových pracovníků v Barbussem založeném sdružení Clarté, které se však v této době již citelně odpoutávalo od zakladatelského humanismu.

Došlo k pracovní schůzi obou skupin, na níž byla prodiskutována zásadní hlediska a formulována v společném manifestu *La Révolution d'abord et toujours*.¹⁴ Citujeme z něho: „Jsme vzpourou ducha. Pohlížíme na krvavou revoluci jako na nevyhnutelnou pomstu ducha pontřeného vašimi díly (t. j. buržoasních literátů, novinářů, intelektuálů... Vl. St.)... Nejsme utopisté: tuto revoluci chápeme pouze v jejím sociálním tvaru.“¹⁵ Prosinčové číslo Clarté z r. 1925 přineslo redakční prohlášení o zastavení časopisu a založení nové revue *La Guerre civile*, v níž hodlali spolupracovat příslušníci obou skupin. Zdálo se, že byla konečně nalezena společná základna; tou mohla však být jen linie revolučního a politicky zaměřeného umění. Ale r. 1926 vychází dále Bretonem řízená *La Révolution surréaliste* stejně jako revue Clarté. Marcel Fourier se 15. června 1926 pokusil v Clarté vyložit důvody, pro něž se dohoda obou skupin nestala skutečností. Z Fourierova taktického redakčního dopisu čtenářům vyplývá, že společnou práci znemožnili surrealisté neochotou k politickému angažování a snahou pokračovat ve vlastní poetické linii. Přesto docházelo občas k vzájemnému hostování v časopisech obou skupin. Tak na př. surrealisté Aragon a Eluard tisknou své příspěvky v Clarté.

Lze téměř s určitostí soudit, že nezdar politické aktivisace surrealistů způsobila Bretonova neochota vzdát se osobní posice vedoucího činitele surrealismu a podřídit se kolektivnímu vedení za současné ideologické kontroly, prováděné stranickým aparátem. V kritickém pětilíti 1925—1930 prožívala nadto surrealistická skupina, podstatně omlazená novými vyznavači, třebaš nikoli skutečnými básnickými osobnostmi, serii vnitřních rozporů, jejichž jádrem byl právě problém revolučnosti v umění a společné cesty po boku dělnické třídy. Silně působily též buržoasní přežitky, přenášené do skupiny a oklešťující její bojový elán o upřímnost a radikálnost vyznávaných idejí. Pierre Naville rozvířil vydatně hladinu svou úvahou *Que peuvent faire les surréalistes*,¹⁶ hodnotící stav a výsledky surrealismu na prahu r. 1926. Naville soudí, že jakákoli revoluční akce surrealistů namířená proti buržoasii se zatím vyvíjí planým pokřikováním a neplodným siláctvím ojedinělých skandálních afér. Tento stav potrvá tak dlouho, dokud se skupina poctivě nesblíží s dělnickou třídou a nebude podílet na systematickém a organizovaném boji revolučního proletariátu. Naville rýsuje dvě možnosti dalšího vývoje surrealismu: „1) buď pokračovat v záporné posici anarchismu, posici apriorně špatné, protože neodpovídá ideji revoluce, které se dovolává; 2) nebo se pustit odhodlaně revoluční, jedinou opravdu revoluční cestou marxistickou. Znamená to uvědomit si, že duševní síla, která je částí jedinice, je důvěrně spjata se sociální skutečností.“¹⁷ Jinak jsou „revoluční“ vystoupení surrealisticá jen škádlením buržoasie, která je právem podceňuje.

Breton podrážděně odpovídá Navillovi v brožurě *Légitime défense* v září r. 1926. Principiálně souhlasí s revolučním programem komunistickým, třebaš pro něho představuje jen program „minimální“ (sic!). Komunistická strana je prý založena pouze na objahobě hmotných zájmů. Bez strádání, útisku a hladu nelze prý získat skutečné revolucionáře. Psychologie strany je prý vadná, chce-li získávat jen slibem hmotně lepšího života. Bretonova neupřímnost a dvojakost hry je patrna i z tohoto citátu: „Není mezi námi nikoho, kdo by si nepřál, aby moc přešla z rukou buržoasie do rukou proletariátu. Prozatím považujeme za neméně nutné, aby pokračovaly naše výzkumy duševna a přirozeně bez zevní kontroly, třeba marxistické.“¹⁸ Právě tak nerad by Breton slučoval dva problémy: jeden gnoseologický a psycho-

analytický, který prý je vlastním cílem surrealismu, druhý politický, jehož řešení přenechává jiným. Nutno se však postavit proti směřování těchto dvou poslání tím, že by se surrealisté vzdali svých výzkumů v oblasti duševna a tvořili umění jen a výhradně propagační. Toto stanovisko prý brání Bretonovi ve vstupu do PCF, kde by se dříve či později projevil jako úchylnka od programu strany, jak sám přiznává.¹⁹ Ale též jinak je Bretonova brožura velmi důležitá pro poznání vztahu surrealismu k revoluci.²⁰

Navzdory těmto výhradám a rozpačitostem vstoupila na počátku r. 1927 surrealistická pětice L. Aragon, A. Breton, P. Eluard, B. Péret a P. Unik do PCF. Byl to akt upřímného přesvědčení? Historik surrealismu L. Nadeau, o jehož stranění Bretonovi nelze pochybovat,²¹ soudí, že to byl jen pokus ověřit si v praxi, jak budou moci surrealisté v rámci strany a jejího revolučního boje pokračovat ve svém speciálním programu uměleckém. „Nechtějí a nemohou se stát politickými bojovníky. Jejich přestup je formální, má jen hodnotu upřímného a rozvážného manifestačního projevu, jímž se strana, přijímajíc je do svého lůna, nenechá oklamat. Až je požádá, aby odpřísáhli, co ona považuje za kacířství, vzeprou se a odejdou.“²²

Jistou vinu na tomto zběžném a neúplném soudu nese surrealistické vedení a celá pětice básníků rozpačitém a trochu uspěchaným zdůvodňováním svého společného kroku. Učinila tak řadu zveřejněných listů (na př. belgickému křídlu surrealistickému, P. Navillovi, surrealistům nestraníkům, francouzským komunistům) i brožuru *Au grand jour*. Vstup do strany je pro surrealisty „logickým rozvinutím ideje surrealismu a jeho ideologické záchrany.“²⁴ Považujíc tento krok za východisko z individualismu a platonického anarchismu. Surrealisté si však vymíní právo kritiky kulturní linie strany a jejího tisku a požadují pro sebe jakožto nové straníky poněkud „zvláštní“ postavení. „Čisté ekonomické debaty, diskuse, vyžadující hluboké znalosti politické metodologie nebo zkušenosti z odborového hnutí, jsou věci, pro něž nejsme připraveni, třebaš plně uznáváme jejich důležitost a revoluční nezbytnost.“²⁵

Ponecháváme stranou historii několika dalších vyloučení ze surrealistické skupiny, ačkoliv i tyto nedobrovolné odchody svědčí o ideologickém kvasu a mají aspoň vzdálenou spojitost s problémem účasti surrealistů na revolučním boji.²⁶ Vlastní literární činnost surrealistů nesvědčí však o radikální změně v názorech a metodách: pokračují v téže linii (Aragon otiskuje v *La Révolution surréaliste* essay *Traité du style*, Breton svou halucinační prózu *Nadja*) a občas se pouštějí do bezvýznamných šarvátek v kulturním životě. Zdá se, že je zajímají všechny jiné problémy víc než zápas proletariátu. I nadále jsou nekompromisně naježeni proti buržoasní ideologii, ale svými anketami o freudismu, sexuální problematice a pod. nezískávají nic trvale pozitivního, stejně jako před časem široce založenou, ale úpadkově zbytečnou anketou o sebevraždě.

Ani Bretonova *Nadja* ani Aragonův *Traité du style*, nejvýznamnější surrealistické publikace toho roku, nejsou krokem vpřed. *Nadja*, v níž se Breton opájí snoubením halucinačních představ se skutečností života, nevymanila svého autora ze záhadného přediva náhody a osudovosti „bludné duše“, je plna předtuch, hrůček a předpovědí, z nichž se odvozují surrealistické „zákonnosti“. Těm, kdož nejsou „osvíceni“ ani „jasnovidci“, aby v halucinovaném pásmu *Nadjině* shledali skutečný klad poznání, přisoudil Breton epitheton „kretěna nejnižšího stupně“.²⁷

Nejinak Aragonova kniha *Traité du style*, snůška paradoxů, brutálních

výpadů i siláckých slov, která na rozdíl od Bretonovy řezavé ironie jsou serií výbuchů hněvu, mnohomluvné excitace, podceňování a zesměšňování protichůdců bez kompozičního řádu a ideové soustavnosti, a znamenají málem návrat k alogickému chaosu dadaistické ražby. A cíl toho všeho? Odmítnutí každé jiné slovesné metody než samospasitelného surrealismu, který prý je vyvrcholením všeho pokrokového. „Nepochopíte, když vám řeknu, že život nebo opium jsou nenesitelné a že se nic nedá změnit“, tvrdí Aragon pesimisticky.²⁸ V jeho *Traité du style* najdeme všechno jiné než zamyšlení nad problémy slohu. Hlavní věcí je Aragonovi inspirace. Nejvyšší objektivitu prý dosáhneme výkladem snů, když jsme odstranili rozumovou kontrolu a uvolnili tak cestu mezi skutečností a spácem. „Surrealismus je poznání, přijatá a prakticky aplikovaná inspirace. Nikoli jako nevysvětlitelné navštívení, ale jako prováděná schopnost, normálně omezená únavou... A ovšem různého rozsahu podle individuálních sil. Proto i výsledky jsou různě důležité.“²⁹ Soudí-li Nadeau,³⁰ že Aragonova kniha je nedocenitelná pro historii a pochopení surrealismu, je to soud jednostranný a přehnaný. Ano, osvětluje surrealismus, ale jen jako výraz jistého psychična a jeho zachycení prostředkem řeči, jako výraz subjektivní autorovy fantasmie, do jejíž objektivace zasáhl co nejméně psychický systém vědomí za účasti principu estetické slasti a s vyloučením principu reality. Aragonova kniha odkryla zranitelné místo surrealistické teorie i její iracionální a idealistické kořeny.³¹

Neshody uvnitř surrealistické skupiny neustaly. Jejich zrcadlem jsou další výluky těch, kdož se nepodrobili dosti ochotně Bretonovu diktátu. Na sklonku r. 1929 otisklo 12. a poslední číslo revue *La Révolution surréaliste* (z 15. prosince 1929) *Druhý manifest surrealismu* (knižně vydán r. 1930), citelně vybrocený a bojovně naladěný proti všem odpůrcům. Ani tu není nouze o literární siláctví. Základní tendence surrealismu se nemění a spočívá i nadále v houževnatém průzkumu oblasti duševna „závratným sestupem do sebe, systematickým osvětlením skrytých míst a postupným zatemňováním ostatních.“³² Vstup surrealistů na pozici historického materialismu není prý hrou se slovy a Breton a jeho druhové splní svou revoluční povinnost, jen když „komunismus přestane s námi jednat jako se zajímavými zvířaty, určenými v jeho řadách jen k lelkování a nedůvěře.“³³ Breton si stěžuje, že několikrát a dlouho musel před členy strany hájit surrealismus proti „dětinskému obvinění, že je politickým hnutím protikomunistickým a kontrarevolučním.“³⁴ Nelze prý diskutovat se straníky, kteří tvrdí: „Jste-li marxisté, nemusíte být surréalisty.“³⁵ Jinde Breton nařiká na ideologický úpadek strany,³⁶ na nepochopení v stranickém aparátu, který Bretonovi uložil, aby v buňce zaměstnanců plynární referoval o statistických údajích výrobních, ale nikoli o otázkách ideologických.³⁷ Breton rozhláší své sympatie s revolučními masami, ale obviňuje některé intelektuály, kteří ve svých pracovních oborech nedosáhli úspěchu, že zneužívají ideologického zmatku v revolučním boji pro své sobecké výhody,³⁸ kdežto surrealisté se ukládá, aby byli jen korouhvičkou, měnící po větru svou pozici a své názory.³⁹ Pokud jde o problém revoluce, setrvává Breton na stanovisku, že především nutno osvobodit lidské duševno, což nelze bez proletářské revoluce.⁴⁰ Jako obvykle se Breton vytáčí, obchází kolem horké kaše, naprosto souhlasí, ale má přitom výhrady atp.

Rok 1930 se otvírá neblahými vyhlídkami pro surrealistické hnutí. Nové secese i vyloučení ze skupiny krisi ovšem nevyřeší. Spíše naopak. Vyloučení napadají ostře Bretona letákem *Cadavre*:⁴¹ také on je pro ně mrtvolou, od-

bytou veličinou. Orgán surrealistů změnil svůj název v *Le Surréalisme au service de la Révolution* a Breton jej výslovně podřizuje linii III. Internacionály.⁴² Současně se však záměrně a stále víc odpoutává od PCF. Poznáváme tu zřetelnou dvojakost Bretonova jednání. Ale také mezinárodní situace hospodářská a politická a vnitropolitické nesnáze Francie vzbuzují obavy. Po pádu levicového politického kartelu Herriotova má Francie u vesla opět serii buržoasních politiků, kteří přísluší francouzským i zahraničním monopolistům. Pacifistická politika Briandova selhává a v Evropě se připravují k útoku reakční síly fašismu. Končí období klidu a začíná éra přípravy k nové světové válce. Léky, ordinované kapitalistickými ekonomy, se neosvědčily: Německo neplatí reparace a nevitáný host újmy se usazuje u mísy pracujících. Světová hospodářská krise rozruší r. 1930 francouzský průmysl, aby následujícího roku zasáhla také zemědělství.

Smrt Vladimíra Majakovského (14. dubna 1930) rozvířila novou diskusi. Breton empaticky oceňuje Majakovského službu socialistické revoluci; považuje jeho propagační tvorbu, kterou vůbec nezná, za vrchol básníkovy díla.⁴³ Zato Aragon vyřizuje manuálně spor s André Levinsonem, redaktorem časopisu *Nouvelles littéraires*, když buržoasní kritika využila rozpačitosti francouzského komunistického tisku, pozastavujícího se nad sebevraždou Vladimíra Majakovského.⁴⁴

Na podzim r. 1930 odjíždějí Aragon a Georges Sadoul do Sovětského svazu. Aragon se účastní II. mezinárodní konference proletářských a revolučních spisovatelů v Charkově ve dnech 6.—15. listopadu 1930. Z francouzských problémů má sjezd na pořadu dva významné body: kritiku a odmítnutí surrealismu jako idealistické metody básnické a kritiku ideologických nedostatků v Barbussově časopisu *Le Monde*. Souběžně s jinými zeměmi sjezd řešil problém proletářské literatury ve Francii. Aragon přednesl své diskusní příspěvky dne 9. a 12. listopadu. V prvním příspěvku⁴⁵ ukázal na pozici francouzské maloburžoasie, stísněné hospodářskou krizí, její neschopnost správně pochopit otázku proletariátu a v důsledku toho i tvořit revoluční literaturu. Téhož dne v dopoledním zasedání pronesl Michail Čumandrin svůj diskusní příspěvek o spojení některých surrealistů, členů komunistické strany a počítajících se k revolučním spisovatelům, s reakčními a dekadentními prvky v současném výtvarném umění. Aragon odpověděl v tom smyslu, že jde o subjektivní názor Čumandrinův, vyvolaný omylem časopisu *Literaturnaja gazeta* a jeho redakce. Surrealisté prý se neprohlašovali za revoluční spisovatele (sic!) Jsou jen straníci počátečního vývoje agitační literatury, která volá drobnými formami od brožur až k revolučnímu poematu do boje za světový oktafr. V ostatku svého diskusního příspěvku Aragon sdílí mínění, že jen rozšířená a zkvalitněná síť dělnických dopisovatelů, nezatažených maloburžoasními třídními přežitky jako většina francouzských spisovatelů, je s to vytvořit proletářskou literaturu ve Francii podle pokynů Kominterny a jak se to již, třeba zatím jen skrovně, praktikuje v *l'Humanité*. Stejně je možno, ba nutno založit ve Francii sdružení revolučních a proletářských spisovatelů, jehož základnou nemůže být náhodný výběr z maloburžoasních spisovatelů, kteří volí za temata svých děl otázky proletariátu. „Tato základna musí být vysloveně proletářská. Musí stát pod kontrolou předvoje proletariátu a jejího nejlepšího ochránce, komunistické strany. Musí se vyvíjet nezávisle na měšťácké literatuře.“⁴⁷

Druhý Aragonův diskusní příspěvek z dopoledního zasedání 12. listo-

padu 1930⁴⁸ se týká napjaté světové situace politické a nebezpečí válečného útoku tábora imperialistů proti Sovětskému svazu. Aragon tu rozebírá politickou situaci ve Francii a úlohu její dělnické třídy v období hospodářské války proti Sovětům, která se snadno může přeměnit v ozbrojený konflikt. Úkol revoluční literatury vidí Aragon i za t. zv. míru v systematické přípravě rychlejšího nastolení diktatury proletariátu.

K dovršení obrazu o Aragonově účasti na charkovském sjezdu a radikálně dovršených změnách v spisovatelových názorech může posloužit i dopis Aragonův a Sadoulův sekretariátu Mezinárodního sdružení revolučních spisovatelů, datovaný v Moskvě 1. prosince 1930. Oba podepsaní v něm sebekriticky přiznávají své omyly a chyby, zvláště pokud k nim došlo ve styku s orgány strany a jejím tiskem, nebo tím, že publikovali texty s anarchistickou ideologií. „Musíme říci přesně, že se nepovažujeme vcelku za solidární s individuálními díly literárními a jinými, zveřejňovanými členy surrealistické skupiny, že však jsme odpovědní, pokud tato díla uplatňují termíny ‚surrealismus‘ a ‚surrealistický‘. Zvláště za Bretonův *Druhý manifest surrealismu*, pokud odporuje dialektickému materialismu. Považujeme za nutné výslovně prohlásit, že se stavíme vždy do tábora dialektického materialismu a odmítáme jakoukoliv idealistickou ideologii (zvláště freudismus). Neztotožňujeme se s jakoukoliv ideologií navazující na trockismus. Považujeme trockismus za ideologii sociálně-demokratickou a protirevoluční. Zavazujeme se bojovat při každé příležitosti proti trockismu. Naše jediné přání je pracovat co nejúčinněji podle směrnic strany. Zavazujeme se, že podřídíme svou literární činnost stranické kázni a kontrole.“⁴⁹

Aragonův rozchod se surrealisty se neprojevil hned po návratu ze Sovětského svazu. Spolupracuje s nimi i nadále, podpisuje protest proti zákazu Dalího filmu *Zlatý věk*, má podíl na surrealistickém letáku *Au feu*, komentujícím a schvalujícím protináboženské akce ve Španělsku v květnu r. 1931, účastní se surrealistické kampaně proti koloniální výstavě v Paříži r. 1931. V 3. čísle revue *Le Surréalisme au service de la Révolution* Aragon uveřejňuje stať *Le Surréalisme et le devenir révolutionnaire* a vydává manifest *Aux intellectuels révolutionnaires*, kde obhajuje psychoanalýsu. Tato metoda byla prý revolučním vzdělancům a zvláště surrealistům účinnou zbraní, namířenou proti buržoasii a instituci manželství; pomohla jim vyprostit se z posic individualismu a nelze jí tudíž přisuzovat odpovědnost za některé individuální aplikace.⁵⁰

Aragonova rozluka se surrealismem projevila se teprve aférou vyvolanou jeho bojovnou básní *Front rouge*⁵¹, kterou napsal ještě za pobytu v Sovětském svazu a kterou otiskl v 2. čísle revue *Literatura světové revoluce*, ústředního orgánu Mezinárodního sdružení revolučních spisovatelů. Příslušné číslo této revue francouzská policie zabavila a vyšetřující soudce Benon připravil žalobu proti Aragonovi pro pobuřování vojáků ke vzpouře, pro popouzení k vraždám, pro propagadu anarchismu atd. V případě odsouzení hrozil básníkovi trest několikaletého žaláře. Surrealisté ihned rozvinuli širokou protestní kampaň. Dovolávali se známých procesů, jimiž buržoasní justice v minulosti pronásledovala literáty,⁵² a prohlašovali, že jsou solidární s Aragonem a že souhlasí s jeho básní *Front rouge* v celém rozsahu a obsahu. „Používáme této příležitosti, abychom denuncovali hnilobu kapitalismu a zvláště francouzského kapitalismu imperialistického a koloniálního, abychom burcovali všechny síly k přípravě proletářské revoluce pod vedením komunistické

strany (SFIC), k revoluci podle vzoru podivuhodné Ruské říjnové revoluce, která již od této chvíle buduje socialismus na šestině světa.⁶³

Breton přispěl k obhajobě Aragonova případu zvláštním letákem *Misère de la poésie. L'Affaire Aragon devant l'opinion publique*.⁶⁴ Přejímá do něho některé z myšlenek předchozího prohlášení surrealistické skupiny, jiné rozvádí a specifikuje. O básni Front rouge nelze prý říci, že by byla odrazem podvědomí a tudíž zmenšovala autorovu odpovědnost před justicí, jak to surrealisté rádi činivali. Nicméně je prý třeba zařadit tuto báseň do třetí z Heglových kategorií slovesného umění a jako „romantická poesie“ obsahuje implicitně úplné popření všeho, co skončilo, co dožilo. Dovolává se skutečnosti, že Romainsova kniha *Europe* unikla cenzuře jen pro svou unanimitickou koncepci a básnickou metodu. Jiný, ale meritorně podobný byl prý válečný postoj R. Rollanda. Aragon složil inkriminovanou báseň podle direktiv charkovské konference; jako marxista a revoluční spisovatel prý ji nemohl napsat jinak. Potlačení projevu svobody v jeho případě by znamenalo umlčení každé revoluční literatury. S ohledem na skutečnosti, z nichž Aragonova báseň vyrostla, považuje ji Breton „nikoli za přijatelné řešení básnické problematiky, sebe poutavější, ale bez zitrku, protože je básnický krokem zpět, jinak řečeno básní příležitostnou.“⁶⁵

Brzy nato (10. března 1932) otiskla l'Humanité krátké prohlášení, v němž Aragon protestuje proti Bretonově brožuře *Misère de la poésie*. Odsuzuje v celé šíři obsah brožury i rozruch, který vzbudila kolem jeho osoby, neboť ji jako komunista musí zavrhnout pro její neslučitelnost s třídním bojem. A stejně odmítá všechny útoky obsažené v této brožuře jako objektivně protirevoluční.

Rozčarování a podráždění surrealisté odpověděli jinou brožurou *Paillasse. Fin de l'Affaire Aragon*.⁶⁶ Vylíčili v ní Aragonův případ se svého surrealistického hlediska i zájmu a pokusili se ukázat, že Aragon nebyl tak vysloveně revoluční před cestou do Sovětského svazu a před svým vstupem do AER (Mezinárodního sdružení revolučních spisovatelů). Netají se svou hořkostí a trpkostí, neboť Aragonův odchod ze surrealistické skupiny byl pro ně vážnou ztrátou a trvalým ochuzením. Jak to již dvě léta před tím správně vystihl vyloučený básník R. Desnos: „André Breton nenávidí Aragona a vypravuje a šíří o něm bezectné klepy. Proč jej šetří? Má z něho strach a ví dobře, že jeho rozchod s Aragonem by pro něj byl znamením vlastní zhouby.“⁶⁷

*

Pokusili jsme se sledovat v delším časovém úseku etapy Aragonova rozchodu se surrealismem, abychom ukázali správnost these, že charkovský sjezd a Aragonova cesta do Sovětského svazu urychlily jeho přestup na linii revolučního spisovatele. Že se na tomto rozhodnutí podílely také síly a okolnosti, působící uvnitř surrealistické skupiny, síly negativní, odkrývající dnes v časovém odstupu obojakost i neupřímnost surrealistického vedení. Bretonovo vedení týmiž ústy proklamovalo svou příslušnost k dialektickému a historickému materialismu, aby se v praxi pokoušelo klamat a pod povrchem marxismu udržovat reakční metody básnické tvorby v zúženém prostoru duševna, v izolaci od společenské skutečnosti, v oddalování tvořícího umělce od pracujících mas a jejich boje za socialistickou společnost. Aragonův případ nebyl ojedinělý. Bylo by možno poukázat na paralelní, třebaš v detailech specifický vývoj českého surrealismu. A opět jiná a vděčná paralela se nabízí

při studiu vývoje Bedřicha Václavka, jenž byl českým delegátem na charkovském sjezdu spisovatelském a jenž právě po tomto sjezdu plně rozvinul svou významnou činnost v Indexu a v literární sekci brněnské Levé fronty. Stačí tu porovnat knihu *Od umění k tvorbě* (1928) s knihou *Tvorbou k realitě* (1937).

Poznámky

¹ Pour un réalisme socialiste, 57.

² Ibid. 53.

³ Tzara, *Le Surréalisme et l'après-guerre*, 18.

⁴ Ibid. 23.

⁵ Přejchod od dadaismu k surrealismu se uskutečnil r. 1922, kdy se kolektiv tvořený Bretonem, Aragonem, Eluardem a Péretem, osamostatnil po nezdaru dadaistické konference o nové metodě básnického myšlení. Skutečným impulsem k této secesi byly osobní neshody mezi Tzarou a Bretonem i rozdílnost estetického názoru. Tzara chtěl udržeti i nadále linii uměleckého anarchismu, což odporovalo zdánlivé konsolidaci politické a hospodářské. Bez silného vlivu nezůstal ani podíl nových buržoasních směrů v psychologii (Freud) a principu relativity (Einstein), uplatňovaného ve vědách přírodních i společenských.

⁶ Hledí sem řada výpadů jako kolektivní pamflet na zemřelého Anatola France (1924; ukázky z něho otiskuje Nadeau, *Documents surréalistes*, 11—15), Aragonova polemika s Bernierem (1924—1925), první to střetnutí surrealistu a komunistů, surrealistická anketa o sebevraždě (*La Révolution surréaliste*, 2, 1925), různé výpady proti francouzské armádě, skandál při banketu, pořádaném na počest básníka Saint-Pol-Roux atd.

⁷ Je to pokus vytvořit dvojí mravnost, z nichž jedna by byla vyhrazena básníkům a umělcům, kdežto druhá by se vztahovala na všechny ostatní členy lidské společnosti. S marxistického hlediska a s pozice básnické generace, která toužila přestavět lidské společenství, byl to ovšem pokus nepřijatelný. Po letech si Breton a jeho druhové ověřili zvrácenost podobné únikové argumentace, když se snažili obhájit Aragona za jeho poemu *Front rouge* před měšťáckou justici.

⁸ *Traité du style*, 187.

⁹ Nadeau, *Documents surréalistes*, 42.

¹⁰ Usnesení z porady surrealistu dne 2. dubna 1925, které zapsal Raymond Queneau. Cituje Nadeau, *Documents surréalistes*, 44.

¹¹ Srovn. 1. a 2. bod usnesení z téže porady. Nadeau, *Documents surréalistes*, 43.

¹² Pod titulem *Fragments d'une Conférence prononcée à Madrid à la „Residencia des Estudiantes“* otiskeno v *la Révolution surréaliste*, 4, 1925. Ukázky uvádí též Nadeau, *Histoire du Surréalisme*, 114.

¹³ Dopis buddhovským školám; *la Révolution surréaliste*, 3, 1925. Cituje též Nadeau, *Documents surréalistes*, 33—34.

¹⁴ *La Révolution surréaliste*, 5, 1925.

¹⁵ Nadeau, *Documents surréalistes*, 40.

¹⁶ Knižně *La Révolution et les Intellectuels* (1926, 1927).

¹⁷ Z knihy *La Révolution et les Intellectuels* cit. Nadeau, *Histoire du Surréalisme*, 136—137.

¹⁸ *Légitime défense*; cit. Nadeau, *Documents surréalistes*, 67.

¹⁹ *Légitime défense*; cit. Nadeau, *Documents surréalistes*, 70—71.

²⁰ Větší část brožury je vyplněna osobně nakvašenými útoky André Bretona proti buržoasním literátům i Barbussovi, který tiskne jejich práce v *Clarté*, proti *l'Humanité* a jejímu redakčnímu vedení, proti PCF a její kulturně-politické linii. Nelze říci, že by též na druhé straně nedocházelo k chybám a omylům, typickým pro počáteční období PCF, jež povlnně rostla ve stranu opravdu revoluční a komunistickou, jak patrně z kritických hlasů J. Frévilla (Světlo strany se zrodilo v Tours) a A. L. Jefimové (Francie v letech 1918—1949).

²¹ Upozornili na ně ve svých poválečných interviewech Paul Eluard a Tristan Tzara za své návštěvy v Československu.

²² Nadeau, *Histoire du Surréalisme*, 144—145.

²³ Uvádí je Nadeau, *Documents surréalistes*, 100—111.

²⁴ *Aux surréalistes non-communistes*; Nadeau, *Documents surréalistes*, 101.

²⁵ *Aux communistes*; Nadeau, *Documents surréalistes*, 109.

- ²⁶ Srovn. na př. leták vyloučeného A. Artauda „A la grande nuit ou le Bluff surréaliste“ z června 1927; cit. Nadeau, Documents surréalistes, 112—119.
- ²⁷ Breton: Nadja. Č. překlad M. Hlávky, V. Nezvala a B. Vaníčka, 1935, 117.
- ²⁸ Traité du Style, 113.
- ²⁹ Ibid. 187.
- ³⁰ Histoire du Surréalisme, 165.
- ³¹ „A v tom jest právě jádro reakčního působení idealistické theorie surrealismu, a ovšem i reakční stránky jeho praxe: že se chce totiž absolutně opřít o fantasi, o složku lidské psychiky, která nejenom že neexistuje izolována od racionálního vědoma, ale která kromě toho představuje proti němu předchozí vývojový stupeň.“ (Karel Jiříček, K otázce surrealismu, U-Blok, 1936, 237).
- ³² Breton: Les Manifestes du Surréalisme (1946), 111.
- ³³ Ibid. 118.
- ³⁴ Ibid. 118.
- ³⁵ Ibid. 118.
- ³⁶ Ibid. 119.
- ³⁷ Ibid. 119.
- ³⁸ Ibid. 119.
- ³⁹ Ibid. 120.
- ⁴⁰ Ibid. 134—135.
- ⁴¹ Ukázky z tohoto letáku uvádí Nadeau, Documents surréalistes, 151—156.
- ⁴² Telegramem, otištěným v 1. č. přejmenované revue a odpovídajícím moskevskému Mezinárodnímu bureau revoluční literatury: „Soudruzi, vyhlásí-li imperialismus válku Sovětskému svazu, naše stanovisko bude ve shodě s direktivami III. Internacionály stanoviskem členů Komunistické strany Francie.“ A dále: „V dnešní situaci neozbrojeného konfliktu nepovažujeme za vhodné čekat, abychom mohli věnovat službě revoluce své vlastní prostředky.“ Nadeau, Documents surréalistes, 162.
- ⁴³ Breton, Point du jour, 105.
- ⁴⁴ L'Humanité, 3. 6. 1930.
- ⁴⁵ Zweite internationale Konferenz der revolutionären Schriftsteller. Sonderheft der Literatur der Weltrevolution, Moskau, 1931, 198—200.
- ⁴⁶ Ibid. 192—193.
- ⁴⁷ Ibid. 200.
- ⁴⁸ Ibid. 231—232.
- ⁴⁹ Nadeau, Documents surréalistes, 221—223.
- ⁵⁰ Nadeau, Histoire du Surréalisme, 203.
- ⁵¹ Text básně Front rouge, nikoli nejlepší z Aragonovy bojovné poesie, otiskuje Nadeau, Documents surréalistes, 190—201.
- ⁵² O těchto literárních procesech velmi pěkně pojednal Maurice Garçon: La Justice au Parnasse (Paris, 1935).
- ⁵³ Nadeau, Documents surréalistes, 207.
- ⁵⁴ Větší část z ní otiskuje Nadeau, Documents surréalistes, 208—216.
- ⁵⁵ Nadeau, Documents surréalistes, 216.
- ⁵⁶ Přetiskuje ji Nadeau, Documents surréalistes, 217—225.
- ⁵⁷ Desnos: Troisième manifeste du Surréalisme; cit. Nadeau, Documents surréalistes, 158. Citováno z těchto vydání:
Aragon: Traité du Style (NRF, 1928).
Aragon: Pour un réalisme socialiste (Denoël, Paris, 1934).
A. Breton: Les Manifestes du Surréalisme (Sagittaire, Paris, 1946).
A. Breton: Point du jour (NRF, Paris, 1934).
M. Nadeau: Histoire du Surréalisme. I. (Éd. du Seuil, Paris, 1945).
M. Nadeau: Histoire du Surréalisme. II. Documents surréalistes. (Éd. du Seuil, Paris, 1948).
- ⁵⁸ T. Tzara: Le Surréalisme et l'Après-guerre (Nagel, Paris, 1948).

К ИЗУЧЕНИЮ ПРИЧИН РАЗРЫВА АРАГОНА С СЮРРЕАЛИЗМОМ

Как известно, разрыв Арагона с сюрреализмом произошел в 1931 г. по возвращении из СССР, где поэт в ноябре 1930 г. принимал участие в харьковском съезде революционных писателей. Издание Базельских колоколов, и особенно, опубликование ряда статей За социалистический реализм, уже свидетельствуют о кульминационном пункте расхождения автора с методами сюрреалистов. Несмотря на

то, что этот тезис является правильным, все же необходимо объяснить очередных фазисов этой радикальной перемены. Ввиду того, мы считаем необходимым проследить исторические и литературные события, которые могли бы пролить свет на этот неожиданный раскол. Более подробное изучение группы сюрреалистов 30-ых годов указывает на глубокие разногласия, ответственность за которые лежит на Андре Бретоне, проявившем двоедушие по отношению к революционному движению, деятельность которого он считает ограниченной и, по его мнению, затрагивающую лишь умственную сферу. По возвращении из СССР и опыта политической и социальной деятельности, Арагон почувствовал себя обязанным порвать свои связи с сюрреализмом.

Перевод: Е. Пухлякова

CONTRIBUTION A L'ÉTUDE DE LA BROUILLE D'ARAGON AVEC LES SURRÉALISTES

On sait bien que la brouille d'Aragon avec ses camarades surréalistes a eu lieu en 1931 après son retour de l'U.R.S.S. où il a pris part au Congrès des écrivains révolutionnaires à Kharkov au mois de novembre 1930. Les publications des *Cloches de Bâle*, mais surtout du recueil d'essais *Pour un réalisme socialiste* peuvent être considérées comme l'apogée de son désaccord avec les méthodes surréalistes. Si juste qu'elle soit, cette thèse exige quelques éclaircissements indispensables sur les phases successives d'un changement aussi radical. Voilà pourquoi notre contribution se met à suivre les événements historiques et poétiques qui puissent servir à éclaircir cette rupture inattendue. Une revue plus détaillée des années trente et conduite au sein du groupe surréaliste met au jour le désaccord profond et dont A. Breton tient la responsabilité par la duplicité de ses sympathies avec le mouvement révolutionnaire auquel il n'accorde qu'une activité restreinte et toujours bornée aux sphères psychiques. Instruit par son séjour dans l'Union Soviétique et par la leçon due aux activités politiques et sociales, Aragon se sentit obligé de trancher ces mille liens qui le retenaient au groupe surréaliste.

VI. St.